

dit is het juiste
document maar
het voor U thans
zichtbare gedeelte
van de eerste
pagina bevat nu
eenmaal geen
tekst; zie de vol-
gende pagina's
hieronder

BRAAMBOS

BRAAMBOS

een gedicht

Wim van Binsbergen

2008

Voor mijn promotor en vriend

Matthieu Schoffeers,

geschreven te Buea, Kameroen, 19 maart 2005
kleine wijzigingen en aanvullende noten, Haarlem, 28 augustus 2008

geschreven ter gelegenheid van zijn vijftigjarig Rooms-katholiek
priesterschap, 2005

uitgesproken ter gelegenheid van de viering van zijn tachtigste
verjaardag, 31 augustus 2008

ב וירא מלאך יהוה אליו,
בלבת-אש--מתוך הסנה;
וירא, והנה הסנה ב ער
באש, והסנה, איננו אכל.

2 *Daar verscheen hem de Engel
des HEREN als een vuurvlam
midden uit een braamstruik. Hij
keek toe, en zie, de braamstruik
stond in brand, maar werd niet
verteerd. (Exodus 3)**

*'Het is mijn taak
mijn god zichtbaar te maken
waar dan ook en in welke gedaante dan ook
het hem vergund is zich te manifesteren'
(Matthieu Schoffeleers, 1984)*

1.

Wat voor zijn moeder echt het hoogste was
had hij bereikt terwijl zijn leven eigenlijk
nog moest beginnen – tot zolang
de adem ingehouden, tot de snik
van heel zijn uitgestelde jeugd hem toch
met leegte achterliet, zijn lichaam nog
gekruisigd op de steenkoude vloer,¹ de bisschop
(karwei achter de rug) sprak al weer zalvend met de
ijverige goegemeente, die zich lacherig
rond hem herschikte: *'ons Matthijs²*
warempel heerom nu'
die jeugd dus onherroepelijk verspeeld.

2.

Hoe langzaam vormt zich litteken-
weefsel rond het eeuwigdurend
merkteken, hoe brandt het in de nacht
naast andere (ooit nog eigen) lichaamsdelen,
hoe moet het verder nu je hebt beseft
dat – verbannen uit je Limburgse dorp en familie
naar een kring van vervreemdend confraterdom⁴ –
je een ambulante braambos⁵ brandend mag houden
waarvoor je radeloos (St. Vitusdansen dansend met vingers
schijnbaar verkolend al) op zoek bent naar heilige grond.

3.

*'Het is mijn taak
mijn god zichtbaar te maken
waar dan ook en in welke gedaante dan ook
het hem vergund is zich te manifesteren'*⁶

(het lijkt wel mijn taak mij als
god zichtbaar te maken
in onverschillig welke gedaante hij
mij vergunt mij te manifesteren)

((god laat het mijn taak zijn te leren
mijn masker van omhoogstuwende hovaardij
af te leggen zoals een vogel zijn jeugdkleed
zie mijn gezicht zoals ik dat leer zien in de spiegel

strooi in de wonden van mijn leven
as – nee, maak *mij*
die as, laat mij worden wat *wel* verteerd werd
onder de blik van de ander, van U, van
jou als een ander)).³

4.

Er is geen heilige plek
tenzij wij die zelf vertwijfeld heiligen
met ons eigen zweet, bloed en tranen
en ook dat geeft nauwelijks grond

maar blijft een wankele ijsschots

(waarin al die lichaamsvochten
putjes⁷ hebben gebrand, met bleke of zwartrode bodem –
tot een luipaardvel,⁸ teken van overwinning
uitgereikt bij een volgende,
hogere wijding).

maar blijft een wankele ijsschots

op een kruierende rivier – Eliza's
vlucht⁹ maar wie is dan het kind in ons armen?
moet ik *mijzelf* naar de overkant dragen?
word ik alsnog christofoor?¹⁰ (*christoloog?*)¹¹

6.

Uiteengereten, ingeploegd

deed Mbona¹² het Shiredal opbloeien als Osiris¹³

wil jij de hoofdrol in de passiespelen van Afrika?

wankelend hopt de eenbenige eenhelftige¹⁴ het spiegelbeeld

in en uit: *als ik Mbona's dienst in leven kan houden*

*voert de ijsschots mij over als een veerpont.*¹⁵

7.

En als bewijs wacht zij mij daar bij aankomst:
mijn zuster de ziel,¹⁶ getooid met alle lichaamsdelen
die ik ontbeer, en nodigt mij uit
tot de vereniging waarin ik alsnog
mijn jeugd krijg uitgekeerd, en verder terug nog
het voorgeborchte in van zuiver
zielelicht ongeboren
mijn zuster de farao,¹⁷ vaster grond onder woeste
gronden van stuivend duin.¹⁸

8.

Matthijs je mag
veilig en gerust teruggaan

jij hebt op heilige grond¹⁹

en je werd niet verteerd.

OORSPRONKELIJKE BEGELEIDENDE BRIEF

Aan: Prof.dr Matthieu Schoffeleers
Chopinlaan 632? (6?? / Mozartlaan??)
Leiden
(adres hier niet beschikbaar)

Buea,²⁰ Kameroen, 19 maart 2005

Beste Matthieu

Toen het bericht kwam van de viering van jouw vijftigjarig priesterschap, stond ik in de startblokken voor een reis van een paar weken door Kameroen, vanaf 10 maart. Ik kon dus niet van de partij zijn, maar nam mij dadelijk voor een gedicht voor je te schrijven waarin ik aan jou in deze mijlpaal, en aan jouw bijzondere rol in mijn leven en dat van Patricia en onze kinderen, eer zou aandoen, of dat althans zou proberen. Na een week broeden in de immers maar zeer kleine marges van vrije tijd die een verblijf in Afrika nu eenmaal toestaat, heb ik deze zaterdag resoluut vrijgenomen om mijn voornemen in te lossen. Het resultaat tref je hieronder aan. Ik weet zelfs niet precies wanneer het feest zal plaatsvinden, en moet riskeren dat mijn tekst daarvoor al te laat is. Dat is dan overmacht. Mocht het niet te laat zijn, en mocht je vreugde en instemming aan mijn gedicht kunnen verbinden, dan zou je het tijdens het feest kunnen laten voorlezen (dat was eigenlijk mijn bedoeling). Of laat het anders in de kring van genodigden alsnog

circuleren, per e-mail of zo. En mocht het gedicht je om een of andere reden niet bevallen, dan zul je toch de goede bedoeling waarderen.

Ik wens jou en Anja een heel fijne dag toe, en beloof me dat we jullie na mijn terugkeer spoedig komen bezoeken.

PS. Anja treedt in de voorlaatste strofe nauwelijks verhuld op in erkenning van de prachtige rol die zij in jouw leven heeft mogen spelen; ik weet wel dat ze nog €150 tegoed heeft voor dat loon, maar dat komt wel. En luister ook naar de voor jou, naar ik meen, zo veelbetekenende echo's van Levinas.

Mede namens Patricia en onze kinderen

in dankbaarheid en in de geest bij jouw viering aanwezig

je vriend (en meer) Wim²¹

AANTEKENINGEN

* Vertaling Nederlands Bijbelgenootschap, 1951. De conventionele Nederlandse vertaling *braamstruik* wordt niet ondersteund door de Hebreeuwse tekst noch door vertalingen in andere talen; de Willibrordvertaling 1995 heeft hier 'doornstruik'. Onmiskenbaar verschijnt de struik in deze passage als de verblijfplaats van god en/of van diens manifestatie in de zichtbare wereld ('engel', maar juist voor deze passage benadrukken de bijbelcommentaren identiteit tussen god en manifestatie). Een goed verstaan van de tekst van het gedicht *Braambos* hangt af van het antwoord op de vraag: *waarom werd de struik niet verteerd?* Een braaf maar flauw antwoord ter verklaring van dit mysterie (bijv. gegeven door M. Henry in zijn gezaghebbende bijbelcommentaar uit de 18e eeuw, nog in 1912 in het Nederlands vertaald en bewerkt door H. Bavinck) is dat de braamstruik gods kerk voorstelt, 'die nu in dienstbaarheid was in Egypte, brandende in de tichelovens, maar toch niet verteerd; twijfelmoedig, doch niet mismoedig; nedergeworpen, doch niet verdorven' (ook de braamstruik zelf ziet deze auteur als een symbool van onaanzienlijkheid, vergeleken bij de hoge ceders die de meest indrukwekkende bijbelse evocatie van de plantenwereld vormen). Een veel meer voor de hand liggend antwoord is dat de struik *niet alleen het logeeraadres van de godheid is* maar ook op zijn beurt blijkt te zijn van de substantie van de godheid zelf – vgl. de Egyptische hoofdgodin Hathor die zich in de sycamoor manifesteert maar er ook mee samenvalt (vandaar afbeeldingen van de sycamoorstruik met een gezicht en armpjes); en de identiteit tussen (a)

onzichtbare overleden heilige, (b) door mensen gebouwd heiligdom, en (c) boom, bron en steen ter plaatse, in het Noordafrikaanse volksgeloof zoals ik dat vanaf 1968 bestudeerd heb.) De struik wordt niet verteerd om hij mede god zelf is vanaf de oorsprong (de god is een dryade, zoals de manifestatie des HEREN waarmee Jacob worstelt in Genesis 32:24f een stroomgod was); of (om deze waarschijnlijk in oorsprong juiste maar onthutsende lezing te nuanceren naar de Jood-Christelijke opvatting toe) omdat de struik zich, door goddelijke kwaliteiten aan te nemen, de eer waardig toont als tijdelijke verblijfplaats van de godheid te mogen dienen – met andere woorden, *omdat hij deelt in het goddelijke dat hij tegelijk niet is en wel.*

1 Evocatie van het ritueel van priesterwijding in de Rooms-katholieke kerk, waarbij de kandidaat onder meer languit met uitgespreide armen op de kerkvloer moet liggen, alvorens tot het ambt verheven te worden.

2 Gecursiveerde regels uitspreken met zwaar Limburgs accent. 'Heerroom' was in rooms-katholieke families de uitdrukking voor een vadersbroer of moedersbroer die priester geworden was.

3 Echo's van het werk van de hedendaagse Frans-Joodse wijsgeer Levinas, wiens werk vooral de laatste decennia grote aantrekkingskracht op Matthijs heeft uitgeoefend.

4 Het kloosterleven is Matthijs Schoffeleers vaak zwaar gevallen: worstelend om de evangelische nederigheid te vinden en te bewaren in de omgang met confraters die meestal aanzienlijk minder geschoold waren dan hijzelf en het niet tot hoogleraar gebracht hadden; en vaak geteisterd door vernederende en vernietigende beslissingen vanwege zijn superieuren. Een groot deel van zijn volwassen leven heeft hij, weliswaar als lid van zijn orde, zelfstandig gewoond buiten kloosterverband.

5 Exodus 3: 2, vgl. eerste noot, hierboven.

6 Woorden gesproken door Matthijs (ik ken hem slechts als Matthieu, maar gun hem in de slotzinnen van dit gedicht zijn eigen naam) Schoffeleers toen hij het huwelijk inzegende van Patricia Saegerman en

mijzelf, Wortegem-Petegem (België – typisch ver buiten zijn ambtsgebied), 4 februari 1984; geen overdreven Limburgs accent hier, maar indien mogelijk, Matthieu's eigen civiele versie daarvan.

7 Putjes, *cupholes*, *cupmarks*, behoren tot het centrale iconografische repertoire van Laat Paleolithicum tot Bronstijd, met vertakkingen naar diverse formele complexen waarmee ik mij speciaal heb beziggehouden: het kuiltjesspel (*mankala*), astronomische symboliek sinds het Midden Paleolithicum, geomantische divinatie, en luipaardvelsymboliek.

8 In Afrika bezuiden de Sahara, in Zuid-Azië, en in de wereld van het Soefisme in het Midden Oosten, verschijnt het luipaardvel als de typische schouder- en rompbekleding van diegenen die de overwinning van het hogere op het lagere uitdragen: koningen, priesters, vrederechters/landpriesters, initiandi, adepten, goden zoals Osiris, Dionysus en Indra. Soms wordt de met het luipaardvel beklede persoon aan het luipaard gelijk geacht, maar bij deze interpretatie lijkt de oorspronkelijke symboliek verloren te zijn gegaan. Wanneer deze laatste nog intact is, fungeert het luipaardvel als strijdtrofee: het met leeuw, zon, droogte en transparantie geassocieerde hogere wezen heeft het met nacht, sterrenhemel (de vlekken als sterren), regen (de vlekken als druppels) en ambivalentie geassocieerde lagere wezen (vooral: als aspect van de eigen zijswijze) overwonnen en gevild – waarmee dragen van het luipaardvel symbool wordt van initiatie, loutering, uitverkiezing. Als geïnitieerd geestesmedium (*sangoma*) in de Zuidelijk-Afrikaanse traditie, bezit ik een luipaardvel dat een van mijn voornaamste parafernalia vormt ('mijn radio met God', volgens mijn geestelijk leidsman die het mij ritueel op de schouders drukte als hogepriester in de Mwalicultus te Botswana), maar nadere divinatie door een ander dan mijzelf had al eerder uitgewezen dat mijn rituele clannaam *Sibanda* moest zijn – 'klauwdier, luipaard'.

9 Dramatisch hoogtepunt van Harriët Beecher-Stowe's beroemde en invloedrijke boek *Uncle Tom's Cabin* ('De Negerhut van Oom Tom') is de scène waarin de slavin Eliza met haar kind vlucht over de ijsschotsen van de bevroren rivier die de grens vormt met de, van slavernij bevrijde,

noordelijke staten. Er is hier ook een meer impliciete verwijzing naar het *Erlkönig*-thema (Goethe), dat via het werk van Nabokov (waar het in *Pale Fire* voorkomt – een onuitgegeven studie van dat boek schreef ik in de jaren 1965-66) een grote invloed op mijn eigen werk heeft gehad, bijv. in het gedicht *Nachtbus* (*Klopsignalen*, 1979). Mijn eerste, onwetende kennismaking met het Eliza's-Vlucht-complex vond plaats via de Nederlandse dichter en theoloog Berhard ter Haar, die in 1854 een gedicht *Eliza's Vlucht* schreef als poëtische bewerking van de stof van Beecher-Stowe. Ter Haar heeft een straat in de Amsterdamse Kinkerbuurt, waar ik vanaf mijn geboorte tot 1960 woonde; de Ter Haarstraat huisvestte het kleine Julianaziekenhuis, waar in 1952 mijn keelamandelen werden gepeld (een uiterst traumatische gebeurtenis), en waar ik van 1953 tot 1958 iedere dag langskwam door de Bilderdijkstraat, op weg naar mijn thans niet meer bestaande lagere school – de St Bavo school iets ten noorden van de kruising met de De Clercqstraat, op het terrein van de Rooms-katholieke parochiekerk De Liefde.

10 Weer een verwijzing naar Nijhoff ('O Christoffoor o satyr, Uw woede en vlucht zijn getemd', uit *Satyr en Christoffoor*).

11 Een van Matthieu's meest invloedrijke artikelen is: Schoffeleers, M., 1989, 'Folk Christology in Africa: The dialectics of the Nganga paradigm', *Journal of African Religion*, 19, 2: 157-183.

12 Centraal in Matthieu's wetenschappelijke en religieuze werk in de Beneden Shire Valley, Malawi, staat de mythische figuur van de martelaar en vegetatiegod Mbona, brandpunt van een regionale cultus die Matthieu zelf jarenlang als voornaamste officiant in stand gehouden heeft.

13 Osiris: Oudegyptische hoofdgod van vegetatie, dood en koningschap; een van de voornaamste vormen van zijn erediens bestond uit het maken van een zaaibed in de vorm van een mummie, waaruit dan na enige weken de vorm van de god zich in groene jonge sprieten aftekende. Door geen enkele methode van taalkundige afleiding gedekt, dient zich niettemin poëtisch aan de etymologie Shire < *Osire < Osiris; de klank –s- in exotische woorden wordt veelal als –š- uitgesproken

door moedertaalsprekers van Bantoetalen. Ook Mbona is een vermoorde god met vegetatieconnotaties, en hoort met Osiris tot een hele krans van zulke goden die zich (typologisch, maar misschien ook historisch) uitstrekt van West en Zuidelijk Afrika (Cassara, Bituma, Chihamba) tot aan Europa en West Azië, met veelzeggende parallellen in Midden-Amerika (die misschien suggereren dat met de introductie van Amerikaanse voedselgewassen ook een vegetatiecultus meekwam, hetzij over de Atlantische Oceaan, hetzij over de Stille Oceaan en zo verder westwaarts tot in Afrika en Europa).

14 De mythische figuur met maar één heeft van zijn lichaam komt voor over heel Afrika en ook in mindere frequentie in heel Eurazië. Cf. Schoffeleers, M., 1991, *Waarom God maar één been heeft*, oratie, Utrecht, waarin Matthieu een indrukwekkende structuralistische, tijdloze analyse van deze figuur geeft die echter aan de historische en distributionele aspecten geen recht doet. Vanaf mijn vroegste experimenten met lange-afstandsanalyse in ruimte en tijd door heel de Oude Wereld, tot aan mijn meest recente studie van de continuïteit van Afrikaanse en Eurasiatische mythologie, heb ik mij sterk laten inspireren door de figuur van de halfling (in Zuidelijk Centraal Afrika: *Mwendanjángula*, 'Degene van Wie de Top het Kenmerk is'), die vooral in het werk van von Sicard overtuigend in kaart is gebracht: cf. von Sicard, H., 1968-1969, 'Luwe und verwandte mythische Gestalten', *Anthropos*, 63-64: 665-737.

15 Een echo van Nijhoffs bekende gedicht *Het Veer*, waarin St. Sebastiaan, doorschoten en wel, reïncarneert in een kind geboren in een veerhuis in onze tijd.

16 Zo verschijnt de dood en het hiernamaals in de Oudiraanse kosmologie: een brug die de gestorvene overgaat, waarbij hem van de andere kant zijn ziel tegemoet komt en welkom heet; in het hele Oude Nabije Oosten (Iran, Anatolië, Egypte) was de zuster de ideale liefdespartner – een idioom dat ik tot mijn verrassing ook terugvond bij de Nkoya van Zambia, met wie mijn leven vanaf 1972 even vergroeid is als dat van Matthieu met de mensen rond Mbona in de Beneden Shire Vallei, Malawi vanaf de jaren 1950.

17 Zoals met name Margareth Murray heeft betoogd (Murray, M.A., 1949, *The Splendour That Was Egypt*, Londen: Sidgwick & Jackson), met talloze Afrikaanse parallellen die zij echter niet behandelt, wordt het koningschap in het Oude Nabije Oosten inclusief Egypte (en inclusief Griekenland in de Bronstijd, vandaar bij voorbeeld Penelope's machtspositie) overgeërfd van moeder op dochter, en kunnen mannen hierin slechts delen door een huwelijk met deze machtige vrouwen; mannen die koninklijke macht uitoefenen doen dit dus in feite namens hun echtgenote en/of zuster.

18 Anja Stoevenbelt ('Stuivend Duin'), tientallen jaren huishoudster, vriendin en medewerkster van Matthieu, de laatste decaden van haar leven devoot iconenschilderes, en gestorven najaar 2007.

19 Het elliptisch karakter van deze zin is bedoeld.

20 Buea ligt in Engelstalig, Westelijk Kameroen. Ik heb deze brief met aangehecht gedicht naar mijn echtgenote Patricia gemaald met het verzoek een en ander naar Matthieu door te sturen, maar dat is nooit aangekomen. Op 31 augustus 2008 werden beiden dus met een vertraging van drie en half jaar alsnog besteld.

21 Mag een post-katholieke, tot een heidense cultus vervallen, opgestegen of eenvoudig uitgeweken dichter Rooms-geïnspireerde gelegenheidspoëzie schrijven voor een bevriende geestelijke? Ja, Joost van den Vondel – prins der Nederlandse dichters, als zodanig reeds bij zijn leven erkend – deed in de tweede helft van zijn leven niet anders.

Filename: braambos def for web RECENTER.doc
Directory: K:\select HD crashed 23-9-2008\Mijn documenten\LITERAIR\BRAAMBOS
Template: C:\Documents and Settings\Wim\Application Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title: BRAAMBOS
Subject:
Author: ASC
Keywords:
Comments:
Creation Date: 1/23/2009 5:02 PM
Change Number: 3
Last Saved On: 1/23/2009 5:13 PM
Last Saved By: VB
Total Editing Time: 12 Minutes
Last Printed On: 1/23/2009 5:13 PM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 16
Number of Words: 2.624 (approx.)
Number of Characters: 14.957 (approx.)